

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/10/online-adatbazisok-a-tortenelemoktatas-szolgalataban-i-fekete-balint-a-fortepean-02-03-11/>

Online adatbázisok a történelemoktatás szolgálatában I. Fekete Bálint: A Fortepean

www.fortepean.hu

Bevezetés

Jelen írás lényegében egy figyelemfelhívó sorozat nyitó részeként készült. Szeretnék néhány olyan online archívumot, adatbázist röviden bemutatni, amelyek talán kevésbé ismertek, de segíthetik a történelemtanár munkáját a mindennapokban, ha másképp nem, legalább az órák színesebbé tételében. Kérjük olvasóinkat, hogy tapasztalataikat adják közre folyóiratunkban vagy portálunkon. Szívesen bemutatunk új adatbázisokat is.

Különösen fontos ez manapság, mivel – s ezt talán most nem szükséges tanulmányokkal, kutatási eredmények statisztikáival alátámasztani – az internet és a számítógép minden más médiumot maga mögé utasít. Ezt el kell fogadni, s meg kell próbálnunk kihasználni, előnyt kovácsolni belőle.

Nem feledhető az sem, hogy szélesedő körben van lehetőség az információs és kommunikációs technológia (IKT) alkalmazására is az iskolai környezetben. Szeretném valamiképp megmutatni, hogy a történelem nem egyenlő a könyvek lapjaival, hanem lépést tart a változásokkal, és új lehetőségeket kínál a XXI. században is. Lehetőségeket, amelyek mind a tanár, mind a diák számára vonzóak lehetnek, csupán nyitott befogadóként kell közelíteni ezekhez.

Elsőként a Fortepeant (www.fortepean.hu) veszem górcső alá, mivel én magam ebben az oldalban rengeteg lehetőséget látok. Mindaddig nem találkoztam olyan írással, ami a szakmódszertan felől közelítené ezt a gyűjteményt, bár tapasztalataim alapján a „hétköznapi embert” – nem is beszélve a történettudományt művelőkről – első pillanattól magával ragadja, és talán a tizenéves diákoknak is tartogat valami pluszt.

Miért éppen egy fotógyűjtemény? – teheti fel a kérdést az Olvasó. A válaszom erre az, hogy mivel a III. évezredben a vizuális ingerek tömege éri az embert, különösen a fiatalokat, foglalkozni kell a vizuális ismeretszerzéssel. Ezek dekódolására, befogadására egyre inkább *érzékeny* és *fogékony* válik az egész társadalom. Ez a gondolat – a történeti szemlélet és az a megfontolás, hogy érdemes erre a *befogadásra* nevelni a felnövő – generációkat vezetett a fotókhoz és a Fortepeanhoz.

A Fortepean

„A Fortepean egy online privátfoto gyűjtemény, ahol 9489 archív fényképet böngészhet, és tölthet le jó minőségben.”¹ – s ez a szám egyre csak nő, mivel az archívum nyitott, bárki küldhet (és szerencsére küld is, például e sorok szerzője) saját féltve őrzött fotói közül néhányat, így az oldal tartalma dinamikusan bővül.

A gyűjtemény magánszemélyek által készített, gyűjtött – nagyrészt fekete-fehér – fotókat tartalmaz a XIX. századtól kezdve, az egész XX. századot átívelően a

rendszer váltásig, így gyakorlatilag egy időcsúszkát mozgatva a látogató (a diák) végigutazhat egy egész századot akár néhány óra alatt.

A használati felület egyszerűen kezelhető, bár kissé nehézkes, mivel a csúszka (amely időszalagot mintáz, bár a képek keletkezési ideje nem mindig pontosan behatárolt) gyakran ugrál, nem egyenletes. Előny azonban, hogy az információ ikonra kattintva, amennyiben van, megtudhatunk részleteket a képekről. Itt a helyszínek, szereplők, a kép készítésének ideje és a beküldő neve is szerepel. A képek azonosítására külön oldal létesült a (http://hu.fortepan.wikia.com/wiki/Fortepan_Wiki) címen², s ha valaki felismer valamit, megoszthatja azt a nagyközönséggel. Az oldal így nagyban támaszkodik a látogatókra, akik a böngészés mellett hozzáadhatják saját ismereteiket is a közös tudáshoz.

Amennyiben a jövőben részletesebb címkézést is elvégeznek az oldal fejlesztői, az oktatásban is sokkal használhatóbbá válhat a felület, bár erre már most is van lehetőség.

A külföldön készült fotók esetében az adott ország nevének rövidített jelzése látható a képek alján, középen. A külföldön készült képek legalább annyira érdekesek lehetnek, mint a hazaiak. Egy-egy olaszországi, tengerparti táj, belső-ázsiai csoportkép jó kontrasztot ad a hazai fotókhoz, és kulturális érdekességeket is magában hordoz.

A Fortepan gyűjtőköreből adódik, hogy az elmúlt század fotókon megőrzött szeletkeit az elejétől a végéig a hétköznapi ember szemüvegén keresztül láthatjuk. A tankönyvekben és a tanórákon javarészt a politikai, gazdasági, demográfiai stb. kérdésekre a főszerep, s igen kevés idő marad mindazokra, akikkel a tanult események megtörténtek. Ezen a ponton válik érdekessé a dolog, hiszen ezeket a fotókat olyan emberek készítették, vagy olyanok szerepelnek rajta, akik testközelből élték meg az adott eseményeket, vagy akár teljesen távol maradtak azoktól, s ez is fontos információkat hordozhat a múlt megismerését tekintve.

A képeket böngészve rendkívül látványossá válik például az a kontraszt, amelyről Csáth Géza szemléltetően ír *Emlékirataim a nagy évről* című visszaemlékezésében, ti., hogy a világháború kitörésekor mennyi apró-cseprő gonddal kellett megküzdenie, a Keleti-pályaudvar „*mint egy méhkas zöngött és zúgott*”³, bár maga a háború sokakat nem is érintett igazán.

Ezt a momentumot illusztrálhatja a Fortepan erre az időszakra vonatkozó állománya. Itt láthatunk olyanokat, akik az I. világháború idején, a hátszágban egy parkban ülve nevetgéltek⁴, vagy épp a zenekarokkal pózoltak egy fénykép erejéig⁵, míg néhány képpel odébb a háborús mindennapok is megjelennek már, még ha olykor humoros formában is.⁶ Arra, hogy a hátszágban az emberek hogyan töltötték mindennapjaikat, a diák aligha gondol, főleg az első világháborúról tanulva. Ezek a képek talán rögzítik azt, hogy a háború nem csak a fronton és a löszergyárban folyt, s az emberek – érthető módon – nemcsak ezzel foglalkoztak.

A gyűjteményhez kapcsolódik egy rendkívül szemléletes és izgalmas kezdeményezés, amely a régi fotókat a jelenlegi állapotokkal veti össze.⁷ Itt olyan helyszínekkel találkozhat az ember, a tanuló, amelyet maga is ismer, akár mindennap elhalad mellette, s nem is gondol arra, hogy ott korábban mi történhetett. A történelmi tudat, a múlttal való szerves kapcsolat kialakításában ezeknek a képeknek óriási szerepe lehet.

Ötletek, meglátások a felhasználásra

A privátfotó-gyűjtemény alapvetően életmód- és társadalomtörténeti szempontból érdekes. Éppen ezért ebből a megközelítésből nyitok a képek felé magam is. Továbbá észben kell tartani, hogy a korszakkal általában 14-15, illetve 17-19 éves tanulók foglalkoznak, így egyes

vázolt lehetőségeket ennek a szempontnak a tiszteletben tartásával kell az adott csoporthoz igazítani.

Első körben meg kell válaszolnunk, kikről készültek képek, kik engedhették meg maguknak a század folyamán, hogy fotóra költsenek, illetve milyen változás történt a fényképezőgép-használók körében? Ezek megválaszolása természetesen a forráskritika jegyében is történik, hiszen az, hogy kiről készült, illetve ki készített maga is képet, koránt sem érdektelen.

Manapság már a mobiltelefonokkal akár pillanatok alatt több tucat, jó minőségű fotót készíthetünk, s nézhetünk vissza. Fontos kiemelni, hogy nem volt ez mindig így. A XX. század nyitányán elsősorban jól öltözött urakat és hölgyeket, jól fésült kisgyerekeket⁸, olykor egész baráti társaságokat láthatunk (pl. Szinyei Merse Pált és barátait)⁹, gyakran beállított pózban, amelyre magyarázatot ad a korabeli technika, ill. a fotózás ára is. Az alsóbb társadalmi rétegek ekkor rendkívül alulreprezentáltak, ami persze érthető.

A Horthy-korszak alatt azonban látható, hogy egyre szélesebb körben terjed a fotókészítés. Megjelennek a középosztálybeliek a képeken, s egyre jobban láthatóvá válnak a korabeli lakosság mindennapjai. Találkozhatunk autószervezben dolgozó munkásokkal¹⁰, ellenőrökkel¹¹, tehénfejessel¹², disznóvágással¹³ stb. Az egyik legszembetűnőbb változás ebben a korszakban a fotók színösszeállításának válása, amely egyre gyakoribb az 1930-as évektől.¹⁴

A II. világháborút követően, a rendszerváltáshoz közeledve egyre inkább teret kap a hétköznapi ember által érzékelt és megörökített világ.¹⁵ Az '56-os forradalomban vonuló tankot már az ablak mögött lapulók szemével látjuk¹⁶, s később ez a spontán (mondhatnánk természetes) perspektíva még hangsúlyosabb lesz. A záró képek közt megtaláljuk Nagy Imre újratemetését¹⁷, a bős-nagymarosi vízlépcső ellen tiltakozókat¹⁸, s – talán nem véletlenül – vonaton szállított tankokat¹⁹.

Ezen ív jól mutatja, hogy az egykor luxusnak számító fotó hogyan vált egyre elérhetőbbé, s ennek analógiáját mutatja rengeteg egyéb fogyasztási cikk is (például a fotókon is megjelenő autók).

Az iskolai felhasználásban több lehetőséget szeretnék felvillantani. Ezek közül az első, hogy az órán, a tananyag kiegészítésére válogatunk össze az archívum anyagából képeket. Ehhez természetesen végig kell böngészni jó pár képet, de amennyiben folyamatosan kimentjük a képeket (vagy ezek pontos URL címét), hamar összeállítható a szemléltető anyag. Az újabb képek ráadásként a „Friss” menüben külön elérhetőek, így nem kell újra és újra átpörgetni a több ezer képet.

Például az '56-os forradalomról nem csupán a tüntetések, illetve a tankok lehetnek érdekesek a diákok számára, hanem például egy lőszervevederből és sisakból készült „madárijesztő”, a humor megjelenése az utcákon, vagy épp a fiatal forradalmárokról készült képek.²⁰ Ezek az adalékok segíthetik a forradalom természetének megismerését, emberközelibbé tételét, s nem kis mértékben színesíthetik is az órát.

A képekkel kapcsolatban önálló feladat is kiadható a diákok számára. Jó anyag lehet erre a Horthy-korszak és a revízió. Rengeteg kép került fel a visszacsatolt területekre történt bevonulásokról, amelyekkel kapcsolatban feladat lehet, hogy elemezzék a reprezentáció egyes elemeit, a fogadtatást, a szimbólumokat. (Itt igen különleges képek is találhatóak!)²¹

Jó ötletnek tartom, bár idő- és munkaigényes, egy-egy téma nyomon követését hosszabb időintervallumon át, majd a képek alapján esszé vagy házi dolgozat írását. Arra is gondolnunk kell, hogy a képek nem mindig mutatnak reális képet, s ezt is meg tudjuk világítani, amennyiben összevetjük a képek alapján levont konzekvenciákat más forrástípusokból kiszűrt eredményekkel. Amennyiben nem csak illusztrációként tekintünk a

Online adatbázisok a történelemoktatás szolgálatában I.
Fekete Bálint: A Fortepan
(www.fortepan.hu)

fényképekre, fontos, hogy más típusú forrásokat is bevonjunk (például korabeli napilap cikkeket, amelyek terjedelme nem túl hosszú).

Ha a tanulók kérik, igen változatos témákat ajánlhatunk érdeklődésüknek megfelelően, például frizura vagy női divat, öltözködés, szabadidő és sport, közlekedés, hadsereg, építészet, mesterséges környezet, lakberendezés, hirdetési formák, és az ezekhez kötődő foglalkozások, a gyermek a képeken, jelszavak a propagandában stb.²²

Amennyiben egy korszakra koncentrálunk, akár tablókat is készíthetünk több témát feldolgozva, amelyek egymás mellé helyezve jellegzetes metszetet adhatnak a korról. Ha ezt időközönként elvégeztetjük, a folyamatok is kirajzolódhatnak e tablók alapján.

Helytörténeti szempontból is érdekes lehet az archívumban való kutakodás, bár ezen a téren egyértelmű előnyben van a főváros. A városkép alakulása azonban jól tükrözi a változásokat, s ezt az utcanevek elnevezésének, a köztéri szobrok elhelyezésének vizsgálatával, vagy más internetes oldalakgal összekötve igen érdekesen fel lehet dolgoztatni.²³ A vidéket illetően életképek kapcsán eleveníthető meg leginkább a mindennapi élet, bár ez több időt igényel. A hétköznapi élet mellett a gazdasági élet eszközei, megoldásai is megfigyelhetők a képeken, s ebben a már említett információ-azonosító oldal is sokat segíthet.

Összefoglaló órák esetében is el lehet gondolkodni azon, hogy ezt egy jól megtervezett képsorra fűzzük fel. A jobb eredmény érdekében érdemes ezeket a tanulók rendelkezésére bocsátani, esetleg saját képsort (és egy-két szavas vázlatot) összeállíttatni, ami a személyesség miatt hatékonyabb lehet, persze csak tanári ellenőrzés után.

Az 1945 és 1956 közötti történelmet néhány jellemző fotóval könnyedén feldolgozhatóvá tehetjük (például romok, újjáépítés, MKP erősödése, a sztálinizmus térnyerése, a munkások lesznek az „uralkodó osztály”, Rákosi Mátyás hatalma, iparosítás, szimbolika, építészet, '56-os tüntetések, utcai harcok, stb.²⁴), így a tanultakat a diák vizuális memóriájában egy-egy képhez, csomópontokhoz kötheti. Ez a módszer a felidőzésben nagy segítséget jelenthet, továbbá az elszigetelt ismeretek is könnyebben válhatnak folyamatokká.

Hasonló megoldást alkalmazhatunk feleléskor, amennyiben előre adott témához lehetőségként felajánljuk diáor használatát. (Persze, ha a technikai feltételek lehetővé teszik.) Amennyiben a tanuló adott számú képet használhat, és ez adja a felelet gerincét, a felelőt is segíti és leköti az osztály maradék részét is.

Az archívum anyagához maguk a diákok is hozzájárulhatnak. Amennyiben összekötjük a segédtudományok tanításával az archívumot (például a családfa-kutatást), az azokhoz gyűjtött, saját anyagokat akár be is küldhetik a szerkesztőknek, akár osztály szinten is, s pár hét alatt kikerülhet az oldalra. A gyerekekben így a közösségi tudat is formálható, s meg lehet mutatni, hogy az internetben ilyen lehetőségek is rejlenek.

Utolsó lehetőségként meg kell említeni, hogy a fotók szabadon felhasználhatóak a forrás megjelölésével, így iskolai rendezvényeken, évfordulókon, vagy tematikus kiállításokhoz bátran felhasználható az archívum anyaga.

A fotók kapcsán lehetőség van továbbá a retusálás témakörét is körüljárni. Mivel alapvetően magáncéllal készültek ezek a fotók, így ebben az esetben nem valószínű, hogy ilyenre sor került volna, de minden esetre beszélni kell róla, hiszen ez manapság is jellemző jelenség, legyen szó politikai hirdetésről vagy a bulvársajtó bármilyen anyagáról.

Online adatbázisok a történelemoktatás szolgálatában I.
Fekete Bálint: A Fortepan
(www.fortepan.hu)

Összegzés

A fentiekben igyekeztem lehetőleg úgy bemutatni a Fortepant, hogy az Olvasó kedvet kapjon maga is az oldal feltérképezésére.

Ez a bemutató azonban nem volt öncélú. Az online adatbázisok, archívumok iskolai oktatásba történő integrálására szerettem volna ráirányítani a figyelmet e rövid munkával, mindezt úgy, hogy a száraz leíráson kívül ötleteket is kínáljak. A felvázolt lehetőségeken kívül már csak a tanári kreativitáson múlik, hogy hogyan és milyen keretek közt aknázzuk ki a Fortepanban rejlő potenciált.

További érdekes képek

(Utolsó elérés: 2011. május 18.)

- *Autók:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/14711.jpg,
http://www.fortepan.hu/_photo/display/9790.jpg,
http://www.fortepan.hu/_photo/display/1578.jpg
- *Front:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/10382.jpg
- *Kórház:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/9413.jpg
- *Repülő szerkezet:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/15504.jpg
- *Testgyakorlás gyűrűn:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/15469.jpg
- *Mulatság:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/14500.jpg
- *Tűzhely:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/3094.jpg
- *7-es busz, 44-es villamos:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/6441.jpg
- *Vonuló, Dávid-csillagos zsidók:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/8543.jpg
- *Budapest, XIII. Új-Lipótváros, mögötte a lángoló Angyalföld az ipartelep szőnyegbombázása után, Buda felől nézve:*
http://www.fortepan.hu/_photo/display/9805.jpg
- *Mezőgazdasági gép:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/14010.jpg
- *Tank:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/14011.jpg
- *Harckocsi:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/3206.jpg
- *B-24H Liberator, USA bombázógép roncsa Nagyberki mellett. 1944. július 7.:*
http://www.fortepan.hu/_photo/display/15561.jpg,
http://www.fortepan.hu/_photo/display/15577.jpg,
http://www.fortepan.hu/_photo/display/15596.jpg
- *A felrobbantott Lánchíd:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/5802.jpg
- *Nagy Imre újratemetése:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/5854.jpg
- *Lakihegy, adótorony (1933-ban Magyarország legmagasabb építménye):*
http://www.fortepan.hu/_photo/display/2136.jpg
- *Bicikliző kutya:* http://www.fortepan.hu/_photo/display/7474.jpg

Online adatbázisok a történelemoktatás szolgálatában I.
Fekete Bálint: A Fortepan
(www.fortepan.hu)

JEGYZETEK

1. <http://www.fortepan.hu/> [2011. május 18., 16:00]
2. 2011. május 18., 16:00. A képek a sorszám alapján kereshetőek.
3. Csáth Géza (2005): Emlékirataim a nagy évről. Lazi Kiadó, Budapest, 61. A kötetben található egy kép, amelyen Csáth Géza és barátai láthatóak az író bevonulása előtt a Gundel Kávéházban. Uo. 62.
4. http://www.fortepan.hu/_photo/display/2867.jpg [2011. május 18.]
5. http://www.fortepan.hu/_photo/display/11965.jpg [2011. május 18.]
6. http://www.fortepan.hu/_photo/display/14185.jpg , http://www.fortepan.hu/_photo/display/15168.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/7055.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/13380.jpg [2011. május 18.]
7. <http://www.flickr.com/photos/mrsultan/sets/72157626149118210/with/5520748696/>, <http://hu.fortepan.wikia.com/wiki/EI%C5%91tte-Ut%C3%A1na> [2011. június 4.]
8. http://www.fortepan.hu/_photo/display/9067.jpg [2011. május 18.]
9. http://www.fortepan.hu/_photo/display/13423.jpg [2011. május 18.]
10. http://www.fortepan.hu/_photo/display/1578.jpg [2011. május 19.]
11. http://www.fortepan.hu/_photo/display/1882.jpg [2011. május 19.]
12. http://www.fortepan.hu/_photo/display/2379.jpg [2011. május 19.]
13. http://www.fortepan.hu/_photo/display/2434.jpg [2011. május 19.]
14. http://www.fortepan.hu/_photo/display/3042.jpg, [http://www.fortepan.hu/_photo/display/3067.jpg] [2011. május 18.]
15. Pl. diákok fényképezőgéppel: http://www.fortepan.hu/_photo/display/13626.jpg [2011. május 18.]
16. http://www.fortepan.hu/_photo/display/6375.jpg [2011. május 18.]
17. http://www.fortepan.hu/_photo/display/5854.jpg [2011. május 18.]
18. http://www.fortepan.hu/_photo/display/16063.jpg [2011. május 18.]
19. http://www.fortepan.hu/_photo/display/15764.jpg [2011. május 18.]
20. http://www.fortepan.hu/_photo/display/6403.jpg, [http://www.fortepan.hu/_photo/display/6404.jpg], [http://www.fortepan.hu/_photo/display/12831.jpg], [http://www.fortepan.hu/_photo/display/13709.jpg] [2011. május 19.] A forradalom humorára ld. pl. SERF András (2006): Megszállottan mosolyogni. HVG, 28. évf. 42. sz. <http://hvg.hu/hvgfriss/2006.42/200642HVGFriss138> [2011. június 4.]
21. Pl.: http://www.fortepan.hu/_photo/display/8544.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/8562.jpg (!), http://www.fortepan.hu/_photo/display/8556.jpg [2011. május 19.]
22. Az oldal maga három lehetséges csoportosítást kínál: Szereplők, Helyszínek, Tárgyak. Ezek azonban ilyen célra túlságosan tág kereteket jelölnek ki.
23. Pl.: http://falanszter.blog.hu/2011/04/17/a_horthy_korszak_meg_nem_epult_felhokarcoloi [2011. május 18.]
24. http://www.fortepan.hu/_photo/display/2948.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/3982.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/8369.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/8506.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/7680.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/3594.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/3984.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/1707.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/1862.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/6405.jpg, http://www.fortepan.hu/_photo/display/6412.jpg [2011. május 18.]